

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

ANA SODNIK

Tematizacija bolezni v mladinskih delih Janje Vidmar

Diplomsko delo

Mentorica: doc. dr. Mateja Pezdirc Bartol

Univerzitetni študijski program prve
stopnje: Slovenistika

Ljubljana, september 2012

IZVLEČEK

Tematizacija bolezni v mladinskih delih Janje Vidmar

Janja Vidmar je ena izmed najbolj branih sodobnih avtoric mladinske književnosti na Slovenskem. V svojih delih odpira različne tabuizirane teme. Ena izmed njih je tema bolezni, ki je v našem prostoru še vedno precejšnja novost. Diplomsko delo skuša osvetliti informacije o tem, katero bolezen je avtorica v posameznem delu opisala, kako se z njo sooča mladostnik in kako družba, v kateri posameznik živi. Analizirala sem tri socialno-psihološke povesti (*Matic v bolnišnici* (2004), *Moja Nina* (2004) in *Punce za znoret* (2003)) in dva socialno-psihološka romana (*Debeluška* (1999) in *Šuterji* (2009)). V teh delih spoznamo vnetje madljev, Downov sindrom, hendikepiranost in hiperaktivnost, motnje hranjenja in invalidnost.

Ključne besede: Janja Vidmar, mladinska književnost, bolezen, hendikepiranost, drugačnost

Thematization of the disease in youth work of Janja Vidmar

Janja Vidmar is one of the most readed modern youth literature author in Slovenia. In her works she's writing a lot about taboo topics. One of the topics is all about diseases, which is substantially new in Slovenian area. Undergraduate thesis attempts to illuminate informations about which disease is author described in particular work, how is it facing the adolescent and society in which he lives. I analyzed the three socio-psychological tales (*Matic v bolnišnici* (2004), *Moja Nina* (2004) and *Punce za znoret* (2003)) and two social-psychological novel (*Debeluška* (1999) and *Šuterji* (2009)). In these works know tonsilitis, Down's syndrome, hyperactivity, eating disorders and disability.

Key words: Janja Vidmar, youth literature, disease, disability, difference

Vsebina

UVOD.....	4
1.JANJA VIDMAR.....	5
1.1.ŠEST PROZNIH ŽANROV MLADINSKIH DEL JANJE VIDMAR.....	5
2.SOCIALNO-PSIHOLOŠKI ROMAN IN SOCIALNO-PSIHOLOŠKA POVEST.....	6
2.1.TEME SOCIALNO-PSIHOLOŠKEGA ROMANA IN SOCIALNO-PSIHOLOŠKE POVESTI.....	7
2.2.TEMA BOLEZNI.....	8
3.ANALIZA MLADINSKIH DEL.....	9
3.1.MATIC V BOLNIŠNICI.....	9
3.1.1.ANGINA.....	10
3.1.2.PRIKAZ ANGINE V MLADINSKEM DELU	10
3.2.MOJA NINA.....	12
3.2.1.DOWNOV SINDROM.....	12
3.2.2.DOWNOV SIDNROM V MLADINSKEM DELU.....	13
3.3.PUNCE ZA ZNORET.....	16
3.3.1.HENDIKEPIRANOST V MLADINSKEM DELU.....	16
3.3.2.HIPERAKTIVNOST V MLADINSKEM DELU.....	17
3.4.DEBELUŠKA.....	18
3.4.1.MOTNJE HRANJENJA.....	19
3.4.2.MOTNJE HRANJENJA V MLADINSKEM DELU.....	20
3.5.ŠUTERJI.....	21
3.5.1.INVALIDNOST	21
3.5.2.INVALIDNOST V MLADINSKEM DELU.....	21
4.ZAKLJUČEK.....	24
5.POVZETEK.....	26
6.VIRI.....	27
7.LITERATURA.....	27

UVOD

Janja Vidmar pisateljuje že več kot dvajset let, njen opus pa obsega več kot petinštirideset mladinskih knjig. V svojem diplomskem delu sem se osredotočila na pet del, ki se ukvarjajo s tematiko bolezni. Izbrala sem si tri socialno-psihološke poveste (*Matic v bolnišnici* (2004), *Moja Nina* (2004) in *Punce za znoret* (2003)) in dva socialno-psihološka romana (*Debeluška* (1999) in *Šuterji* (2009)). V delu *Matic v bolnišnici* spoznamo Matica, ki pogosto zboli za angino in bo moral na kirurški poseg v bolnišnico. *Moja Nina* je čustvena pripoved o deklici z Downovim sindromom. Če se zdi, da je v *Puncah za znoret* glavna tema nasilje, ob ponovnem branju ugotovimo, da dekle, ki se zdi najbolj nasilna, trpi za hiperaktivnostjo. Tu je še Jurček, ki je hendikepiran. Tema *Debeluške* z vsakim dnem postaja vse bolj aktualna, saj dandanes vse več deklet zboli za anoreksijo ali bulimijo. Kakšno je življenje na invalidskem vozičku pa nam prikazuje delu *Šuterji*. Zanimalo me je, ali je avtorica v mladinskih delih opisala simptome, posledice in zdravljenje bolezni natančno tako, kot je določena bolezen opisana v različnih zdravstvenih priporočnikih ali je prilagodila vsebino mlademu bralcu. Tudi žanrsko sem se odločila za dve vrsti besedil, saj so socialno-psihološke povesti namenjene otrokom v začetnem obdobju šolanja, socialno-psihološki romani pa so namenjeni mladostnikom na prehodu iz osnovnošolskega v srednješolsko obdobje.

1. JANJA VIDMAR

Janja Vidmar se je rodila 23. marca 1962 na Ptuju, danes pa živi v Mariboru. Maturirala je na Prvi gimnaziji v Mariboru, študirala na Akademiji za likovno umetnost, Filozofski fakulteti v Ljubljani, danes pa je absolventka Pedagoške fakultete v Mariboru, smer slovenščina in pedagogika. S pisateljevanjem se ukvarja več kot dvajset let, od leta 1996 ima status samostojne delavke v kulturi. Je članica Društva slovenskih pisateljev in pobudnica in ustanoviteljica nagrade desetnica, ki je bila prvič podeljena leta 2004. S svojim delom si prizadeva za promocijo mladinske književnosti in jo skuša postaviti v ospredje književnosti. Je ena najbolj branih slovenskih mladinskih ustvarjalk. Njen opus je zelo pester, saj piše tako dela za otroke v začetnem obdobju osnovne šole (pr. serija o *Maticu*, *Prijatelja*, *Moja Nina*), kot tudi romaneskna besedila, ki sodijo že v območje t.i. prehodne literature (pr. *Baraba*, *Debeluška*, *Fantje iz gline*, *Zoo*, *Angie*). Njena bibliografija obsega več kot petdeset mladinskih knjig, nekatere izmed njih pa so bile prevedene v tuje jezike, tako so v nemščini izšla dela *Baraba*, *Prijatelja* in *Zoo*, v hrvaščini *Moja Nina* in *Debeluška*, v srbščini *Debeluška* in v italijanščini *Moja Nina*. Avtorica je prejela več domačih in mednarodnih nagrad ter priznanj (Večernica 1998, Parole senza frontiere 1998, Desetnica 2006, Glazerjeva listina 2007, Večernica 2008, IBBY Honour List 2010). Obenem je avtorica uvrščena v več antologij. Piše tudi scenarije za film in TV, mladinska dramska besedila in radijske igre. (Haramija 2009: 151–153.)

1.1. ŠEST PROZNIH ŽANROV MLADINSKIH DEL JANJE VIDMAR

Dragica Haramija se v delu *Sedem pisav* ukvarja z opusi sedmih sodobnih slovenskih mladinskih pisateljev, med drugimi tudi z opusom Janje Vidmar. Haramija (2009: 156) mladinska dela Janje Vidmar uvrsti v šest proznih knjižnih žanrov:

- 1) Socialno-psihološki romani (*Baraba*, *Debeluška*, *Princeska z napako*, *V imenu ljubezni*, *Vsiljivka*, *Fantje iz gline*, *Zoo*, *Nimaš pojma*, *Uspavanka za mladega očka*, *Angie*, *Pink*),
- 2) Socialno-psihološke povesti (serija o Maticu – *Matic je kaznovan*, *Matic v bolnišnici*, *Matic prespi pri prijatelju*, *Matic je zaljubljen*, *Moja Nina*, *Prijatelja*, *Sence poletja*, *Punce za znoret*, *Smetiščni dnevnik*, *Na vroči sceni*, *Superzvezda*, *V imenu ljubezni*, *Manca&rock*, *Klub besnih punc*),

- 3) Avanturistične realistične povesti (*Junaki petega razreda, Družčina iz šestega b, Moj prijatelj Arnold, Peklenske počitnice, Potovanje groze*),
- 4) Grozljivke (*Krvava legenda, Hiša groze, Stvor, Otok smrti, Obrazi, Izgubljena avtocesta, Furija, Klovn iz Strahovskega Dola*),
- 5) Realistična kratka proza (*Bučko Superga*),
- 6) Fantastične pripovedi (*Aknožer, Leteči krožnik na našem vrtu, Čudni vitez, Vrtiljak čudežev, Zgaga in mesto lutk, Zgaga in mačje oko*).

V svoji diplomski nalogi se bom osredotočila na temo bolezní, saj je ta tema precejšna novost v mladinskih delih. Pri prebiranju mladinskih del Janje Vidmar sem v kar nekaj delih naletela na tematiko bolezní. Ker pa se ta tema pojavlja predvsem v socialno-psiholoških povestih in socialno-psiholoških romanih, sem večji del diplomske naloge posvetila prav tema dvema žanroma.

2. SOCIALNO-PSIHOLOŠKI ROMAN IN SOCIALNO-PSIHOLOŠKA POVEST

Najobširnejši in najpomembnejši del ustvarjanja Janje Vidmar je daljša otroška in mladinska proza, kamor se uvrščajo realistične povesti in realistični romani. Vidmarjeva nam v svojih socialno-psiholoških romanih in povestih želi pokazati razslojenost sodobne slovenske družbe. Teme, ki jih v teh delih obravnava so temačne, saj opozarja na motnje hranjena, nasilje v družini, ksenofobijo, bolezen in smrt, hendikepiranost, delitev ljudi na vero itd. V delih je ravno zaradi takšne izbire teme prisotna tudi samoironija glavnih junakov. Samoironija je tista, ki pomaga junakom preživeti in ohraniti dostojanstvo v družbi, v kateri živijo. Zgradba pripovedovanja je grajena sintetično z delnimi retrospektivami, ki pomagajo bralcu, da razume ozadje dogajanja. (Haramija 2009: 174.) Avtorica tako v večini mladinskih del odpira tabu teme. Ta angažiranost se vidi v izjavi ob podelitvi nagrade Parole senza frontiere ('besede brez meja') v Trentu za knjigo *Princeska z napako*: »Moja knjiga ni pravljica, je umazana, surova resnica, pred katero si zatiskamo oči. Na prelomu tisočletja govorimo o globalizaciji družbe, vendar tu še vedno vladajo kaos, zmeda in strah. Kot človeku mi je hudo, da ne storim popolnoma nič za tiste, ki bi jim morala pomagati, zato sem napisala knjigo, s katero sem želela opozoriti vse v moji deželi, da se je treba upreti vsem oblikam nasilja in graditi temelje družbe na otrocih.« (Lavrenčič Vrabc 2001: 66.)

Mladinski socialno-psihološki roman vsebuje natančen opis glavnega literarnega lika, in sicer je to mladostnik v težavnem pubertetnem in popubertetnem obdobju, književni prostor in čas (sodobnost) sta natančno določena, še posebno takrat, če je to pomembno za sam razvoj zgodbe. Književni prostori so vezani na realne geografske prostore, izstopajo predvsem urbana okolja (predvsem Ljubljana). Pripovedovalec je najpogosteje prvoosebni, to je glavni literarni lik (lahko je tudi naslovni lik mladinskega romana), ki pripoveduje o svojem življenju. Del sociološko-psiholoških je uvrščen v mladinsko književnost, tisti del, ki je namenjen branju mladostnikom ob koncu osnovnošolskega obdobja in ob začetku srednje šole. Drugi del romanov po motivih, temah, strukturi in jezikovni podobi presega meje mladinske književnosti, saj je zaradi vsebine in oblike namenjen mladostnikom po koncu srednješolskega obdobja. Cross-over literature ali young adult literature je poseben tip literature t.i. mejna književnost ali književnost za mlade odrasle. Mladi odrasli je termin, ki označuje generacijo, ki je končala srednjo šolo, torej je psihološko že odrasla, vendar ekonomsko in socialno nesamostojna. (Haramija 2010: 87.)

2.1. TEME SOCIALNO-PSIHOLOŠKEGA ROMANA IN SOCIALNO-PSIHOLOŠKE POVESTI

Dragica Haramija (2010: 88–90) v članku ugotavlja, da so teme, ki so zanimive za to populacijo, predvsem tiste, ki se dotikajo razvojnega obdobja, v katerem je tudi posameznik. Vsaka generacija mladostnikov ima svoje težave, dileme in vprašanja, s katerimi se soočajo. Kažejo se predvsem na individualni ravni, vendar postanejo generacijske zato, ker jih družba začne obravnavati kot take. V začetnem obdobju detabuizacije izideta dva romana na **temo spolnosti** in sicer *Gimnazijka* (1976) Antona Ingoliča in *V sedemnajstem* (1972), katerega avtor je Ivo Zorman. Glavna problema teh dveh romanov sta odziv okolice in nezaželen nosečnost. V zadnjem času je v ospredju spraševanje o istospolni usmerjenosti, saj se šele v zadnjem času vzpostavlja enakovreden odnos med heteroseksualnimi in homoseksualnimi pari. Pomembna tema v teh romanih je tudi **tema zlorabe**. Tipična primera sta roman Janje Vidmar *Baraba* (2000), v katerem je izpostavljeno družinsko nasilje, tako psihično kot fizično in, roman Marjane Moškrič *Ledene Magnolije* (2002), kjer je izpostavljena spolna zloraba. Zadnja leta postaja problem tudi medvrstniško nasilje, o katerem sta pisala Slavko Pregl v delih *Usodni telefon* (2004) in *Spričevalo* (2005) in Bogdan Novak v *Lovcih na petardarje* (2004). Pogosta je tudi **tema odvisnosti**. Izpostavimo lahko dve vrsti odvisnosti, odvisnostni od drog v romanih Marinke Fritz Kunc *Postaja death* (1992), *Borboletta* (1994) in *Kam grejo ptice umret* (2001) in odvisnost od hrane v romanu Janje Vidmar *Debeluška* (1999). **Tema**

prestopništva je skoraj vedno v povezavi s popravnimi domovi, v katerih se znajde mladostnik. V tem okolju mladostnik ni primerno obravnavan, nasilje med gojenci pa ni sankcionirano, zdi se celo kot da je nasilje del discipliniranja. To so predvsem romani Marinke Dritz Kunc *Janov Krik* (1985), *Ta grajski* (1998) Vitana Mala in *Gimnazijec* (2005) Igorja Karlovška.

2.2. TEMA BOLEZNI

Tema bolezni je v mladinskih delih precejšnja novost. Poleg Janje Vidmar se s to tematiko ukvarjajo še drugi slovenski avtorji. Dva romana obravnavata problem spolne bolezni. *Čedavec* (1998) Marjane Moškrič obravnava aids zelo naivno: zbolíš lahko samo v tujini, krivi so drugi in ne ti, spolnost kot temelj spolni bolezni pa ni prisotna. Marjetica v pismih opisuje svojo zapuščenost, ki jo čuti ob odhodu matere. Šele pri sedemnajstih letih izve, da je mama umrla za aidsom – v neki afriški bolnišnici so jo okužili s transfuzijo krvi. V romanu *Zbogom, prijatelj moj* (1999) Marinke Fritz Kunc pa je spolnost enkratni dogodek in je sama po sebi krivična. Temeljni problem v romanih *Berenikini kodri* (2006) in *Orionov meč* (2008) Aksinje Kermauner je slepota oziroma slabovidnost. V obeh romanih spoznamo albinko Annie in njene težave, ki jih prinaša njeno življenje v družbi videčih, v drugem romanu pa spoznamo tudi Nika, ki je zaradi prometne nesreče začasno oslepel. (Haramija 2010: 89.)

Analizirala sem pet mladinskih del Janje Vidmar, ki prikazujejo različne tipe bolezni in soočanje družbe z njihovimi posledicami. *Debeluška* (1999) prikazuje problem, s katerim se danes sreča večina deklet v adolescenti dobi, kjer je samo vitka postava lepa. Dekleta se tako srečajo z dvema vse bolj pogostima boleznima, in sicer anoreksijo in bulimijo. V delu *Punce za znoret* (2003) se zdi, da je nasilje osrednja tema, vendar prek nasilja spoznamo hendikepiranega Jurčka in hiperaktivno Arkado, pri tem pa lahko opazimo odnos družbe do drugačnih. V seriji knjig o Maticu je ena od njih z naslovom *Matic v bolnišnici* (2004). Že sam naslov nam napove vsebino. *Moja Nina* (2004) govori o deklici z Dawnovim sindromom. S svetom invalidnosti se srečamo v delu *Šuterji* (2009), kjer glavna oseba Torkar zaradi objestnosti pristane na invalidskem vozičku. Junakinja Angie v istoimenskem romanu (2007) ima veliko psihičnih težav (agorafobijo, paniko, motnje govora, obsesivno kompulzivna motnja), vendar *Angie* ne govori samo o bolezni, temveč tudi o iskanju ljubezni, hrepenenju po varnosti doma.

3. ANALIZA MLADINSKIH DEL

3.1. MATIC V BOLNIŠNICI

Delo je izšlo leta 2004 v zbirki Navihanček in je del serije o Maticu, ki pa še ni zaključena. V seriji je do sedaj izšlo šest knjig – *Matic je kaznovan* (2003), *Matic v bolnišnici* (2004), *Matic prespi pri prijatelju* (2005), *Matic je zaljubljen* (2006), *Matica je strah* (2007) in *Matic in Blažka* (2009). Že sam naslov nam napoveduje temo. Spoznali bomo Matica, ki je v prvih dveh knjigah star osem let in hodi v 2. b razred, v naslednjih knjigah pa hodi v tretji razred. Glavni lik ostaja isti, spreminja se le tema (kaznovanje, bolezen, noč pri prijatelju, zaljubljenost, strah, prijateljstvo). Težava, v kateri se znajde Matic, ni tragična, vendar je zanj pomembna. Pomembna faktorja v njegovem življenju sta družina in prijatelji. V drugi knjigi te serije tako spoznamo Matica, ki obožuje jagodni sladoled. Njegov prijatelj Uroš ima raje limonin sladoled, zato jagodnega da Maticu. Matic ima velikokrat vnete mandlje zato mu jih bodo morali odstraniti. Znajde se v točki, ko bo moral zapustiti družino in prijatelje in oditi v bolnišnico, kar pa je najhujše, je to, da bo moral oditi sam.

Knjiga je namenjena mlademu bralcu, in sicer otroku v zgodnjem šolskem obdobju. Matic je star osem let in toliko stara naj bi bila tudi ciljna publika, kateri je to besedilo namenjeno. Tudi bralec se v šoli/doma srečuje s podobnimi težavam, kot jih ima Matic. Na začetku spoznamo Matica in njegovega najboljšega prijatelja Uroša. Skupna jima je ljubezen do sladoleda. Že na prvi strani se srečamo tudi z vizualno podobo Matica in kasneje še ostalih prijateljev, družine in bolnišničnega osebja. Vso serijo knjig tako zaznamujejo ilustracije Katre Štrukelj, ki pa niso na vsaki strani, ampak samo ob bolj pomembnih dogodkih (predstavitve Matica, slabo počutje, ležanje v postelji, obisk zdravnika). Štiri ilustracije niso pobarvane, zato imajo ob sebi tudi navodilo – pobarvaj sam. Ker gre za prikaz občutljive teme, te ilustracije nekako omilijo situacijo, v katerih se znajde mladi bralec. Obrazi otrok na ilustracijah odražajo njihovo počutje. Hkrati pa slike zaustavljajo branje in otroku omogočajo, da ob prebrani besedilu premisli, kaj je sporočilnost besedila. Druga odlika te knjige je večja velikost črk. S tem ko se poveča velikost črk, postane tisk zelo pregleden. Izbira tiska in dodane ilustracije je zelo primerna za bralce začetnike. Posamezne knjige odpirajo različne občutljive socialne teme, ta konkretno o Maticevi bolezni.

3.1.1. ANGINA

Pogosto uporabljamo izraz angina tudi kot sinonim za tonzilitis (vnetje mandeljev). (Smith 1992: 93.) Mandlji so limfatično tkivo na obeh straneh žrela. Njihova naloga je, da varujejo telo pred okužbami zgornjih dihalnih poti. Mandlji otečejo in so boleči. Požiranje hrane postane zelo težavno. Vnetje mandljev največkrat prizadene otroke. Vnetje pogosto spremljata vročina in mrzlica, bezgavke v vratu se povečajo, na otip pa so mehke in boleče. Če pogledamo otroku v grlo, lahko na mandljih opazimo bele madeže. Otroka lahko boli glava, bolečina v vratu sega do ušes, težko govori ali tega sploh ne more. Vnetje mandljev pozdravimo lahko tudi doma, brez strokovne pomoči. Če pa grlo kljub vsem zdravilom po 48 urah ne neha boleti, telesna temperatura pa naraste na 39 stopinj moramo nujno obiskati zdravnika. Včasih je bilo izrezovanje mandljev precej pogosto. Zgodovina medicine pravi, da je bil to eden najstarejših kirurških posegov. Še pred kakšnimi 40 leti je veliko otrok ostalo brez mandljev. Nekateri strokovnjaki so pozneje začeli dvomiti, da je odstranitev mandljev pri ponavljajočih se vnetjih prava rešitev. Danes so tako imenovane indikacije (dokazano bolezensko stanje, diagnoza) za to operacijo natančno določene. Zdravnik jo bo predlagal, kadar gre za motnje dihanja, motnje govora, sum na rakavo bolezen, ponavljanje vnetja v skrajnih primerih (ko druge oblike zdravljenja niso učinkovale) in podobno. (Milka Karpež 2010: 1.)

3.1.2. PRIKAZ ANGINE V MLADINSKEM DELU

Pripoved se začne z Maticem in njegovim prijateljem Urošem in njuno ljubeznijo do sladoleda. Matic se rad naje sladoleda in ostalih sladkarij in nato vse to poplakne z mrzlo pijačo. Avtorica prek Matica pove kaj so vzroki za nastanek bolezni in kako bolezen odpraviti. Posledica so bolečine v grlu. Matic sam opiše kako se počuti in kako mama skrbi zanj: »Mandlji mu narastejo kakor buhtlji, v glavo zakuha, v stopala pa ga mrazi. Njegova mama v tem primeru ne more v službo, ker mora skrbeti za bolnika. Matica toplo pokriva in mu okrog vratu ovija šal. Kuha mu mlačen čaj z medom in pripravlja tople limonov napitke. Matic mora grgrati žajbelj in jemati antibiotike.« (Vidmar 2004: 10.) Mama ga vsakodnevno opozarja, naj ne pije mrzle vode in mleka naravnost iz hladilnika in naj ne liže ledenih kock namesto bombonov. Ob vsakodnevni igri se prijatelji med seboj pogovarjajo o boleznih in obisku bolnišnice. Matičevi prijateljici Tina in Polona sta že bili v bolnišnici. Tina je dobila mavec na

roki, Poloni pa so šivali glavo. Tina mu svoje srečanje opiše takole: »Zdravniki so bili takooo prijazni!« (Vidmar 2004: 23.) Matic mavec in šive na glavi s strahoma opazuje. Čeprav obe, tako Tina kot Polona, srečanje z zdravniki opišeta zelo pozitivno, strah pred bolnišnico še vedno ostaja. To se vidi v Tininem odgovoru na Matičevo vprašanje, če sta morali ostati v bolnišnici. Tina mu odgovori: »Raje umrem!« (Vidmar 2004: 24.) Ob tej izjavi se je Matic še bolj prestrašil. Matic je nekega dne zelo zbolel: »Lica so mu gorela, po telesu pa ga je mrazilo. Sline ni mogel požirati, ne da bi se skremžil od bolečine. Zdelo se mu je, da ima v grlu žeblje.« (Vidmar 2004: 26.)

Zaradi vse bolj ponavljajočih angin bo moral Matic na operacijo. Zdravnik mu pojasni, zakaj bo moral oditi na operacijo: »Mandlji so stražarji, ki pazijo, da mikrobi skozi usta ne vdrejo v tvoje telo, še posebej v tvoja pljuča.« (Vidmar 2004: 32.) Otroci se o bolezni pogovarjajo. Tekmujejo v tem, katera bolezen je bolj grozna ali je to angina ali zlomljena roka. Ko se pogovarjajo vsak poda svoje argumente, vendar Uroš na koncu reče: »Ampak če hočeš odstraniti mandlje, moraš v bolnišnico.« (Vidmar 2004: 36.) Ob tej izjavi pa vsi utihnejo, saj je odhod v bolnišnico trenutek, ki se ga bojijo vsi. Ko Matic izve, da bo moral oditi v bolnišnico, kjer mu bodo odrezali mandlje se zelo prestraši. Uroš mu celo predlaga, da mu jih lahko odreže kar sam s škarjami. Maticu ideja ni preveč všeč. Kmalu izvemo zakaj se Matic bolnišnic tako boji: »V resnici se je bolnišnice na smrt bal. Slišal je, da bolni ljudje odidejo v bolnišnico in potem dolgo ostanejo v njej. Vrnejo se šele, ko že vsi pozabijo nanje. Ali pa se sploh ne vrnejo. In ponoči morajo spati čisto sami.« (Vidmar 2004: 44–45.) Trenutek, ko Matic reče, da se najbolj boji tega, da bo ostal sam je tisti, ki nam da vpogled v to, česa se otrok najbolj boli. Prvič bo nekje, kjer ne bo staršev in ne prijateljev. Vendar ga zdravnik pomiri, da so tu še drugi otroci in da bo med njimi najbrž našel tudi prijatelje. Matic se kljub temu še vedno boji bolnišnice, k temu prispeva še živčnost njegovih staršev. Ob prihodu v bolnišnico mu sestre razkažejo igralnico s televizijo in kupom igrač. Matic se dokončno šele pomiri, ko spozna Petra in Tilna. Povesta mu, da bo po operaciji lahko pojedel ogromno sladoleda. Matic ugotovi, da ni vse tako strašno: »Prvič se mu je zazdelo, da bi se morda tudi brez mame dalo prebiti do konca.« (Vidmar 2004: 85).

Vse simptome, postopke zdravljenja je avtorica opisala točno tako kot so zapisani v raznih medicinskih knjigah, le da je ta opis prilagojen otrokom. S prisposodobno o stražarjih v ustih, ki ne služijo več, saj bi morali paziti otrokova usta, odlično upodobi nujnost operacije. Bolnišnica in njeno osebje je do otroka sicer prijazno, vendar strah pri otroku še vedno ostaja. Čeprav lahko vzame s seboj igrače in najljubšo pižamo, pa to ne pomeni nič, ker s seboj ne

more vzeti svoje mame. Bolj kot sama bolezen je zastrašujoča osamljenost, saj bo otrok v bolnišnici ostal sam. Šele na koncu ob odhodu staršev iz bolnišnici in njihovi obljubi o vrnitvi in ob sklenitvi novih prijateljstev, strah izgine. Avtorica bi lahko že na samem začetku opisala bolnišnico kot prijazno, vendar ravno s pripovedovanjem Matičevih prijateljev vzdržuje napetost in strah. Ravno prijatelji pa so na koncu tisti, ki pomagajo Maticu, da strah premaga.

3.2. MOJA NINA

Delo z naslovom *Moja Nina* je izšlo leta 2004 pri zbirki Liščki. Knjiga je razdeljena na sedem poglavij (Domača naloga, Nina, Vlaki, Šola, Počitnice, Svoboda, Ni še konec) in je namenjena isti starostni skupini, kot delo *Matic v bolnišnici*. *Moja Nina* je pripoved o deklici, z Downovim sindromom. Tim je star devet let in obiskuje 3. a razred. Za domačo nalogo mora napisati spis MOJA DRUŽINA NA KRILIH DOMIŠLJIJE. Ob pisanju spisa se mu začnejo odpirati življenjska vprašanja o njegovi družini. Prek Timovih razmišljanj dobimo vpogled kakšno je življenje z osebo, ki je zaznamovana. Ilustracije Matjaža Schmidta nam podajajo tudi vizualno podobo Nine in posledic, ki jih je prinesla bolezen. Janja Vidmar je za to delo dobila nagrado za najboljšo delo za mlade s posebnimi potrebami po mnenju IBBY Documentation Centre for Young People with Disabilities na Norveškem (2009).

3.2.1. DOWNOV SINDROM

Downov sindrom je dedno pogojeno stanje, ki je posledica kromosomske nepravilnosti – 21. kromosomu je namreč dodan še eden (trisomija 21. kromosoma). Bolezen je poimenovana po britanskem zdravniku Johnu Langdonu Downu, ki je leta 1866 ta sindrom prvi opisal. Sindrom ni popravljiv oziroma ozdravljiv. Otrokom z DS pripisujejo manjšo ali srednjo stopnjo duševne nerazvitosti oziroma prizadetosti. Sindrom je sicer združljiv z življenjem, vendar s seboj lahko prinese več ali manj prirojeno prizadetih organov. Med težavami so najpogostejše srčne napake (ki prizadenejo eno tretjino vseh otrok z DS, vendar so danes večinoma operativno popravljive) ter dihalne in imunske motnje. Oboleli za tem sindromom zelo slabo slišijo in vidijo. Otroci z DS imajo težave na področju kratkoročnega slušnega spomina, kar pomeni težave pri jezikovnem razvoju in nastajanju besednega zaklada. Njihova prednost pa je zelo dobro vidno zaznavanje in s tem povezano vidno pomnjenje. Ti dve sposobnosti je potrebno čim bolj izkoristiti in tako nadoknaditi slušni primanjkljaj. Pogoste so težave na področju fine motorike, ki jih povzroča hipotonija vseh mišic (finomotoričnih dejavnosti ne otežuje le zmanjšana napetost mišic, temveč tudi kratki, slabo gibljivi prsti). Veliko težav jim povzroča tudi nestabilnost zgornjega vretenca (Atlanto-axialna nestabilnost), zato prihaja do bolečin v zatilju in motenj pri hoji. Veliko otrok z DS ima kratkotrajno

koncentracijo in nov dražljaj iz okolja hitro preusmeri njihovo pozornost, zato ti otroci velikokrat »pobegnejo«. Otrok seveda svojega izginotja ne načrtuje vnaprej in zavestno, temveč v določenih okoliščinah ukrepa spontano, ne da bi premislil, kako nevarno je njegovo početje. Zanje je značilno tudi to, da so trmoglavi, hitro izgubijo zanimanje za določeno stvar, manjka jim tudi občutek za čas. Otroci z Downovim sindromom so zaznamovani tudi z drugačno zunanjo podobo, saj imajo značilne obrazne poteze: kratek nos, epikantus (navpično očesno gubo, ki daje značilni videz oči) in hipertelorizem (širši razmik med očmi). Prav tako imajo občutljivo kožo, velik presledek med palcem in ostalimi prsti na nogi, na roki imajo namesto ene prečne brazde samo eno, prsti pa so kratki in slabo gibljivi. (Halder 2008: 9–22.)

3.2.2. DOWNOV SIDNROM V MLADINSKEM DELU

Že na prvi strani izvemo, da ima Tim sestro Nino, ki je davnek (tako ji ljubkovalno pravi). Ko vpraša mamo, ali naj to napiše v spisu, mu mama odgovori: »Opiši vse, kar dela našo družino posebno in vredno ljubezni. Vsak človek je nekaj posebnega.« (Vidmar 2004: 5.) Nina je stara 14 let. Brat jo opiše takole: »Pravzaprav ji sploh ni ime Nina. Ob rojstvu je dobila drugačno ime, Nina je postala pozneje. Drobna, temnolasa in navihana. Kratke prste ima, okrogle, gumbkaste oči, v kotičkih zavihane navzgor, in prirojeno srčno napako.« (Vidmar 2004: 12.) Tim opiše sestrično vizualno podobo, prav tako opiše tudi posledice, ki jih prinaša bolezen za katero trpi: »Včasih jo ponoči mučijo bolečine v prsnem košu in joče. Ali pa pomodri od težkega dihanja in zajoče. Tim pa neprestano čaka, da postanejo Ninine modrikaste ustnice spet zdravo rožnate.« (Vidmar 2004: 13.) Tako kot Tim tudi drugi otroci že kmalu opazijo, da je Ninin videz precej drugačen od njihovega. Timov prijatelj je tako že v mali šoli rekel vzgojiteljici, da je Nina Kitajka. Vzgojiteljica mu pojasni: »Timova sestra je mongoloidna.« (Vidmar 2004:15.) Na tem mestu lahko opazimo avtoričino kritiko nad obnašanjem vzgojnih zavodov, oziroma na neprimerno obravnavanje drugačnosti. Otroku pri petih letih težko razložiš kaj pomeni mongoloiden, katerakoli razlaga bi bila boljša od te. Timov oče je to storil veliko bolje, povezal je besedi mongoloiden in Mongolija in ob tej situaciji pokazal na zemljevidu Mongolijo in ga naučil, da imajo Mongoli, podobno kot ljudje z Downovim sindromom, poševne oči. Ob nadaljnjih Timovih vprašanjih, zakaj je Nina podobna ljudem iz Mongolije, mu oče odgovori: »Tako pač je. Moraš se odločiti, kaj bi rad. Iskal vzroke za Ninino stanje v Mongoliji ali sprejel njeno drugačnost na enak način kot sprejmeš sebe.« (Vidmar 2004: 16.)

Poleg Ninine drugačne zunanosti in njenih težav z dihanjem, avtorica knjige opozori tudi na težave na področju kratkoročnega slušnega spomina, kar pomeni težave pri jezikovnem

razvoju in nastajanju besednega zaklada. Nina zato besede deli na zloge (do... kto da ...zoob ... ven), kljub temu pa odlično posnema zvoke. V Timovem opisu Ninine pisalne mize in njenih svinčnikov je avtorica želela opozoriti na dve težavi s katerima se srečujejo otroci z Downovim sindromom in to sta nestabilnost zgornjega vretenca in težave na področju fine motorike. Zaradi nestabilnosti zgornjega vretenca prihaja do bolečin v zatilju. V pomoč ji je tako posebna miza z zaobljenimi robovi, ki preprečujejo, da bi stvari popadle z mize, prav tako ji ti robovi nudijo oporo. Miza ima tudi polkrožno vdolbino, ki se Nini prilega, ko se utruji in ne more več sedeti vzravnano. Nina ima kratke in okorne prste, zato si pri pisanju pomaga s posebnimi svinčniki, ki so debelejši in bolj mehki.

Tim ima Nino zelo rad, vendar mu včasih ne odgovarja pretirana pozornost, ki je namenjena Nini. Na začetku ima občutek, da je Nina lahko srečna, saj se bo vedno lahko igrala in jedla slaščice. Ve, da je razum tisti, ki ga ločuje od Nine. Starša to rešita tako, da mu pokažeta, da ima vsak človek svoja močna področja – Timu gre bolje matematika, Nina pa lepše poje. Oče mu svetuje, naj Nini pomaga razviti tista področja na katerih se lahko izkaže. Tim je že v starosti petih let v razvoju prehitel Nino, npr. v vožnji s kolesom. Kadar se Tim jezi, kako težka je šola ga oče hitro prizemlji: »Povej mi, ali si kdaj slišal Nino tarnati, koliko dela jo čaka? Ali si kdaj opazil, da se pomiluje? Ali si kdaj pomislil, da je to, da zmoreš veliko več od Nine, pravzaprav sreča in ne kazen.« (Vidmar 2004: 34.) Prek opisa razvoja obeh glavnih literarnih likov, Nine in Tima, spremljamo njun osebni razvoj. Nina hodi v šolo, ki je drugačna od Timove. Učilnice imajo umivalnike in ogledala, saj čistoči namenljajo veliko skrbi. V njenem razredu je šest otrok: Tine, Ana, Polona, Rajko, Gita in Nina. Glavni cilj Ninine šole je, da bi se učenci naučil skrbeti zase. Ko bo Nina odrasla, se bo lahko v katerem od varstveno delovnih centrov preživljala z izdelovanjem voščilnic ali drugih izdelkov iz gline, volne, lesa in drugih snovi. Vsak izmed otrok v tem zavodu ima drugačne sposobnosti, npr. Nina ima občutek za barve, Rajko pa zna peči piškote. Avtorica je želela na tem mestu opozoriti, da bodo ti otroci, ko bodo odrasli lahko živeli samostojno življenje.

Ko se mama nekega dne pošali, da bo Tim dobil za odličen uspeh še enega dojenčka Tim odvrne: »Si nora? Kaj če bo prizadet kot Nina.« (Vidmar 2004: 9.) Mama se po tej izjavi razžalosti, očetu pa se pomrači obraz. Tim se v trenutku zave, da ni storil prav. Včasih se Timu zdi, da bi bilo bolje, če bi bila Nina nekdo drug. Tak primer je na primer, ko mu sošolec pove: »Da se ne sme več družiti z njim, ker ima zaostalo sestro in se lahko od nje česa naleze.« (Vidmar 2004: 11.) Tim ob tem razmišlja: »Tudi sosedova Urška je precej nenavadna, a vseeno dobiva injekcije, okrog pa ji visi obesek z navodili v primeru

omedlevice. Kdo je torej sploh nedrugačen?» (Vidmar 2004: 11.) V teh dveh primerih je avtorica želela opozoriti kako pomembno je, da starši naučijo svoje otroke že zelo zgodaj sprejemati drugačne od sebe. Timovi starši nam lahko služijo za vzor.

Tim v različnih situacijah spoznava dvoličnost družbe, ki drugačnosti sploh ne sprejema ali pa je ne sprejema najbolje. Tak primer je Timova babica, ki se križa, ker jih je usoda kaznovala z duševno zaostalim otrokom. Tima to zelo razjezi: »Ni božica! Ni! Ti si božica, ker si že stara in boš kmalu umrla, Nina a ne bo nikoli stara! Ker otroci ne umrejo od starosti.« (Vidmar 2004: 26.) V knjigi se Tim večkrat znajde v situaciji, ko opazi, da drugi na njegovo sestro gledajo drugače kot on sam, npr. stara gospa na peronu ob pogledu na Nino hitro izgine v podhodu. Na športnih igrah, ki jih je priredila Ninina šola je bil Tim blazno ponosen na Nino vsakič, ko je zadela koš, sošolkin brat pa je komentiral: »Moja sestra pa je zabita kot noč.« (Vidmar 2004: 41.)

Zdravilo za Ninino bolezen ne obstaja in Tim tega ne more razumeti. Zato starejše od sebe sprašuje, zakaj je temu tako. Stric mu odgovori: »Vsi vemo, da je ni rastline na svetu, ki bi zavrtela čas nazaj in iz Nine naredila to, kar želiš ti.« (Vidmar 2004: 47.) Ob branju tega besedila imamo včasih občutek, kot da je Tim na trenutke do svoje sestre krut. Vendar ne smemo pozabiti dejstva, da je Tim samo otrok. Kot se uči v šoli pisanja, računanja, tako se doma uči razumevanja drugačnosti in sprejemanja sestre, take kot je.

Timu se na začetku življenje z Downovim sindromom ne zdi nič posebnega, vendar kmalu spozna, da ljudje ob pogledu nanjo pogledajo stran ali pa jo pomilujejo. Da bi dokazal sebi in drugim, da je Nina prav takšna kot je on sam, jo nekega dne sam z odpelje na železniško postajo in pravi: »Takšna si kot jaz, razumeš? Nič ni narobe s tabo. Očka in mama se motita. Samo izmišljaš si rada stvari. Kot jaz. Vidiš?« (Vidmar 2004: 54.) Kmalu ugotovi, da Nine ne bi smel odpeljati, saj Nina ni taka kot tiste dni, ko sta doma in se igrata. Nina na avtobusu začne težko dihati, iz grla ji prihajajo čudni zvoki in začne se sliniti. Tim ves prestrašen reče Nini: »Zakaj se obnašaš kot zaostala trapa?« (Vidmar 2004: 55.) To je trenutek, ko Tim vidi, kako neka mama na avtobusu zakriva hčerki oči, da ne bi videla Nine in ko vsi potniki strmijo v njiju. Tim je obupan je jezen, ko vidi kako se ljudje zgražajo nad Nino. Še hujše pa postane, ko Nini pomodrijo ustnice, saj se zave, da je Nino iztrgal iz varnega sveta, saj je Nina sedaj med neznanimi ljudmi in se prestraši. Iz zagate ga reši prometnik, Tim pa pride do pomembnega življenjskega spoznanja: »Zdaj razume, da si nista enaka, čeprav sta si podobna. Nina ni takšna kot večina ljudi. To je včasih prednost, včasih pa slabost. On sam je takšen kot

večina ljudi. Bolje bo moral paziti na Nino.« (Vidmar 2004: 59.) Glavno spoznanje Timove družine po tej izkušnji je, da tudi preveliko zaščitništvo ni vedno najboljša rešitev. Mama spozna, da so jo s tem, ko so jo hoteli obvarovati odvzeli možnost, da spozna življenje: »Mogoče jo moramo spodbuditi, da sama odkrije kdo je in kam je namenjena.« (Vidmar 2004: 64.)

Moja Nina ni samo zgodba o Downovem sindromu. Vlak je tisti element, ki daje delu poseben čar. Ninina ljubezen do vlakov je nedoumljiva. Zgodba se začne in konča z vlakom. Ko Nina opazuje vlake, ji Tim v očeh vidi svobodo. Starša mu povesta, da v vsakemu tiči želja po svobodi. Tim tega ne razume, saj mu le zapor pomeni odvzem svobode. Nina pa ni zaprta v zaporu. Mama mu pove: »Mogoče verjame, da bo daleč proč, v nekem drugem svetu takšna, kot si ti, ljubček. Kot smo mi vsi. Da bo daleč od bolnišnice. Da bo lahko tekala po mili volji. Da se ji besede ne bodo zatikale, ko bo izkričala vse, kar čuti ... To je svoboda ...« (Vidmar 2004: 29.)

3.3. PUNCE ZA ZNORET

Delo je izšlo leta 2003 v zbirki Najhit: zbirka uspešnic za najstnike. Osrednja tema tega dela je nasilje med najstniki. Katarina Menart Prah je najstnica, ki ji starši nudijo čisto vse. Želi se pridružiti skupini deklet (Arkadi, Hermini in Matildi), ki ustrahujejo vrstnike. Kmalu se preimenuje v Ketu, ker se ji zdi, da je to ime bolj uporniško. Skupini se res pridruži, vendar punce niso nasilne samo do drugih, pač pa tudi druga do druge. Ketu je tako velikokrat tudi tepena. S skupino se dokončno preneha družiti, ko se spravijo na hendikepiranega brata njene sošolke Gabi (Jurčka). Ketu ne moti, da dekleta iz skupine verbalno in fizično napadajo Gabi, ko pa se spravijo na Jurčka, ga reši pred dekleti.

3.3.1. HENDIKEPIRANOST V MLADINSKEM DELU

Jurčkova hendikepiranost v knjigi ni nikoli natančno poimenovana. Iz opisov Jurčka je mogoče sklepati, da ima mogoče Downov sindrom: »Meni se ni zdel napačen. Poševne rjave oči so se mu solzile in njegovi zobje so bili videti, kot da mu jih kdo nastreljal v usta. Kar naprej je ponavljal kot kak dveletnik: Jurček zna ... Jurček tudi ...« (Vidmar 2003: 43.) Iz tega opisa razpoznamo nekaj značilnosti Downovega sindroma: poševne oči in omejen besedni zaklad. Ketijina opazka, da je ponavljal kot kak dveletnik pa je vezana, da dejstvo, da je njegovo obnašanje ne ustreza njegovi dejanski starosti (kolikšna je Jurčkova starost ne izvemo). Ketu je na nek način naklonjena Jurčku. Obožuje angelčke, ki jih Jurček izdeluje. Ob tej priložnosti omeni, da se Jurček izobrazuje v drugačni ustanovi, kot ona sama: »Jurček je

bil v zavodu. Na terapiji. Menda so ga učili socializacije. Pa da bi некоč znal vsaj za silo poskrbeti zase. Zame je izdelal novo darilo. Figurici sta bili gladki in lahki kot peresce.« (Vidmar 2003: 53.) Čeprav Jurček za razliko od Nine, v delu *Moja Nina* govori bolj povezano (včasih zloguje po cel stavek), tudi on ob nevarnosti vpije: »Nekega dne pa je Gabi zamudila. In Jurček je sredi šolskega dvorišča začel zavijati s tako nečloveškim glasom, da so nam šli lasje pokonci.« (Vidmar 2003: 96.) Jurčkova hendikepiranost ne pomeni nujno Downovega sindroma, ampak bi bila lahko katerakoli bolezen. Hendikepiranost v tem delu predstavlja katerokoli bolezen/drugačnost, ki v družbi ni deležna primerne obravnave. Ketijina demokratična mama naj bi se zavzemala za marginalne skupine, a to je le maska za njeno najnovejšo politično kampanjo. Ob srečanju z Jurčkom, ga z gnusom odrine, ko pa prihiti zraven novinarka postane vsa sladka.

3.3.2. HIPERAKTIVNOST V MLADINSKEM DELU

Je vedenjski vzorec nekaterih otrok, ki so stalno preveč aktivni in se s težavo osredotočijo na eno samo dejavnost. Taki otroci so stalno v teku, polni energije, nemirni, zdi se tudi, da spijo manj kot njihovi vrstniki. Nagnjeni so k impulzivnosti in lahkomiselnosti, brez občutka za nevarnost, in so navadno razdražljivi, čustveno nezreli in agresivni. Pozornost lahko usmerijo na eno stvar le za kratek čas in se zato ne prilagajajo urejenemu urniku. Hiperaktivnost lahko vodi v asocialna dejanja in v težave z učenjem, čeprav je IQ normalen. (Smith 1992: 331.) Gabi v pogovori s Keti omeni, da Arkada najbrž sovraži Jurčka zato, ker je nora. Keti vpraša Gabi, ali Arkada hodi v šolo, Gabi ji odgovori: »Mislim, da so jo izključili iz vseh. Ker ne more biti pri miru.« Odgovor na vprašanje zakaj je Arkada nasilna bi lahko iskali na različnih mestih. Arkadino nasilje bi lahko izhajalo iz njene hiperaktivnosti, saj je za hiperaktivne otroke značilna impulzivnost, razdraži jih je lahko že najmanjša nepravilnost in to lahko vodi v asocialno obnašanje. Morda pa je avtorica z Arkadinem nasiljem želela opozoriti na napačno obravnavo Arkade – izločili so jo iz vseh šol, namesto, da bi jo obravnavali, kot otroka s posebnimi potrebami. Kot je možno prebrati v Družinski zdravstveni enciklopediji imajo ti otroci IQ čisto normalen, torej lahko sledijo izobraževanju, potrebno jih je le »izobrazbeno in psihološko oceniti« (Smith 1992: 332.) V tem se najbrž skriva tudi odgovor, zakaj napada Arkada le svoje vrstnike, nekakšna nevoščljivost, ker uživajo brezskrbno življenje, sama pa bo vedno le delavka v stričevi avtomehanični delavnici. Ob prvem branju se nam zazdi, da je poudarek na Jurčku, vendar ob drugem branju opazimo, da sta si v marsičem Arkada in Jurček podobna. Oba trpita za neko motnjo, čeprav poimenska nobena od motenj ni dobesedno poimenovana. Arkada trpi za neko vedenjsko motnjo, Jurček najbrž za

duševno motnjo. Oba tudi izstopata po videzu: »Sošolci so jo klicali Arkada, ker je nosila obličje na sencih. Z njimi prekrije kože pod desno obrvjo, kot da ima počeno in otečeno arkado. Z obličjem je menda videti še bolj strah zbujajoča. V očeh se ji sveti čista zloba. Pol glave je večja od mene, črno pobarvani lasje pa ji štrlijo kvišku kot bodice.« (Vidmar 2003: 15.) Oba sta bila izločena iz rednega izobraževanja, Jurček se sedaj uči v zavodu, Arkada v avtomehanični delavnici, njun cilj je pa isti – znati poskrbeti zase. Čeprav se zdi nasilje glavna tema tega dela, ob pozornem branju opazimo še drugo problematiko, in sicer nerazumevanje drugačnosti.

Zanimivo je dejstvo, da so bila vsa tri obravnava dela napisana skoraj v istem časovnem obdobju. *Punce za znoret* je avtorica napisala leta 2003, deli *Moja Nina* in *Matic v bolnišnici* pa leta 2004. Kar tri knjige so v letih 2003/2004 take, ki vsebujejo tematiko bolezni.

3.4. DEBELUŠKA

Ta roman zaznamuje letnica 1999, vendar se zdi, da vsebina vsako leto postaja vse bolj aktualna. Janja Vidmar v tem delu odpira problematiko popolnega videza, ki pogosto vodi v dve najbolj pogosti bolezni sodobnega časa – anoreksijo in bulimijo. Sama zgodba se začne podobno kot v delu *Moja Nina* (2004), saj EVROPSKI DOM IN UNICEF pripravljata natečaj MOJA DRUŽINA SEM TUDI JAZ. Urša se sodelovanju sprva upira, vendar se nato za pisanje vseeno odloči. To pisanje pa jo spodbudi k razmišljanju o svoji družini in o svoji vlogi v njej. Roman je tako zgrajen v obliki spisa. Urša živi skupaj z mamo, ki pa jo mora klicati po imenu – Dunja, saj se tako mama počuti mlajšo in očetom, ki je po poklicu pisatelj in z Uršo skoraj ne komunicira. Urša začne stradati, vendar se zato ne odloči sama, vendar jo tako rekoč v to prisili Dunja, saj želi prek hčere doživeti svoje neizživete sanje. Dunja jo vpiše v manekensko šolo, končni cilj pa naj bi bil osvojitve naslova na lepotnem tekmovanju. Na začetku romana je Urša najstnica, ki se druži s sošolko Karin in se kdaj tudi pregreši in poje cel zavitek napolitank, svojo težo pa vzdržuje s stradanjem. Ko v manekenski šoli spozna Žano, se začne prenajedati in bruhati. Spremeni se tudi njen pogled na prijateljico Karin, ki se ji sedaj zdi zelo debela in je ne razume. Sedaj je v centru njene pozornosti Žana, saj ji je hvaležna, da ji je povedala za novo taktiko hujšanja. Žana za bulimijo kmalu umre, Urša pa počasi stopa po njeni poti. Zanimari vse prijatelje, tudi Karin odrine stran od sebe, saj ne more razumeti, kako je lahko srečna, tudi če je močnejše postave. Ravno Karin pa je tista oseba, ki dokonča njen spis in ga pošlje na Unicefov natečaj. Čeprav upamo na pozitiven konec je na koncu zaznati nekako grenkobo.

3.4.1. MOTNJE HRANJENJA

Motnje hranjenja obravnavamo kot bolezensko entiteto šele zadnjih 50 let, čeprav so bili že pred tem znani številni opisi bolezni, ki bi jih danes uvrstili med motnje hranjenja. Tako je že Seneka v svojih spisih nekega prijatelja opisal takole: »Jé, da bi bruhal, in bruha, da bi jedel.« (Eivors 2007: 5.) Ločimo tri osnovne izraze, oblike motenj hranjenja, ki se med sabo tesno prepletajo in se pri isti osebi skozi obdobja lahko izmenjujejo. (Švab 1998: 17.)

ANOREKSIIJA

Pri anoreksiji gre za pretiran nadzor nad potrebami svojega fizičnega telesa, kot so hranjenje, gibanje in skrb za telesni izgled. Oseba vse bolj omejuje količino zaužite hrane – celo do stradanja (npr. eno jabolko na dan), hkrati pogostno pretirano telovadi (tudi po več ur dnevno). Zaradi tega se od vseh vrst motenj hranjenja prav tu najprej pojavi vsem opazna zunanja posledica, ki se kaže kot ekstremna izguba telesne teže. (Švab 1998: 17.)

BULIMIJA

Pri bulimiji gre enkrat za izgubo nadzora, drugič za pretiran nadzor. Po zaužiti hrani (večinoma gre za basanje z večjimi količinami hrane, ki jo oseba uvršča med strogo prepovedane) sledi hoteno bruhanje, lahko pa tudi jemanje odvajal. Osebe pogosto pravijo, da se po zaključenem ritualu počutijo notranje očiščene (zaradi izločitve hrane iz telesa). Bulimija je izmed vseh motenj hranjenja najbolj skrita. (Švab 1998: 18.)

KOMPULZIVNO PRENAJEDANJE –izguba nadzora

Gre za pretirano hranjenje v obliko bolj ali manj pogostih ritualov basanja s prepovedano (=visokokalorično) hrano. Pri nekaterih se izmenjujejo obdobja basanja in obdobja diet. Teža je stalno prekomerna, ali pa zaradi diet tudi precej niha. (Švab 1998: 19.)

Beg v omamo, pa naj bo to stradanje, bruhanje ali basanje s hrano, se je sicer res začelo zaradi določenega razloga. Morda je bil to kak pretresljiv dogodek ali pa boleče občutje iz otroštva – oseba je doživela nevzdržno notranjo stisko, ki je bila prehuda, da bi se z njo lahko zavestno spoprijela. Vsem oblikam motenj hranjenja je skupno to, da so prisilnega (kompulzivnega) značaja. To pomeni, da se oseba zelo trudi, da bi s početjem prenehala, vendar tega ne more storiti. Zaradi te značilnosti motnje hranjena lahko uvrstimo v odvisnost. Oseba mora znova in znova ponavljati »ritual omamljanja«, saj s tem ko omami svojo zavest, v sebi doživi trenutno pomiritev. (Švab 1998: 21–23.)

3.4.2. MOTNJE HRANJENJA V MLADINSKEM DELU

Urša začne pisati spis za natečaj z razlogom, da se bo zamotila in ne bo kar naprej mislila na hrano. Vendar noče, da bi bila zgodba pripoved o Dunji, za katero pravi, da ji krade življenje. Svoj spis naslovi z besedo Bajsa. V delu *Debeluška* je Janja Vidmar opisala vse 3 vrste motenj hranjenja. Uršino začetno prenašanje in nato stradanje, se ob druženju z Žano prevesi v prenašanje in bruhanje. Največji Uršin sovražnik je poleg Dunje tehničnica: »Najprej preverim, če je zareza točno sredi ničle. Zredila sem se za kilogram in pol. Če me ne bo ubila Dunja, se bom sama.« (Vidmar 1999: 8.) Pri Urši je tako na začetku opazno kompulzivno prenašanje: »Iz zamrzovalnika sem potegnila banjico sladoleda. Lačno sem se vrgla na svetlorjavega, lešnikovega. Zraven sem pomlatila še nekaj piškotov, ki sem jih pomakala v stopljeni sladoled. Nenadoma sem začela s tresočimi prsti tlačiti vase vse po vrsti: sladoled, žemlje s šunko in sirom, piškote in tatarsko omako.« (Vidmar 1999: 54.) Ko prvič zaloti Žano, ko bruha, ne dojame, da Žana bruhanje sproži sama. Misli celo, da sta se zastrupili s hrano v restavraciji. Žana ji potem reče: »Saj nalašč kozlam, ti butara ... « (Vidmar 1999: 49.) Urša se nato nekaj časa nažira in bruha, vendar kmalu ugotovi, da jo zaradi bruhanja peče grlo in jo bolijo zobje. Ponovno se odloči za stradanje in uživanje odvajal. Stradanje jo pripelje do te meje, da počasi začne izgubljati stik z resničnostjo. Vse bolj pogosto izgubi zavest, njeno dihanje je oteženo, njene misli postajajo vse bolj nejasne, utaplja se v nekem svojem svetu: »Mrazilo me je. Šklepetali so mu zobje. Srce mi je nagla utripalo. Kot da me opozarja. Na kaj? To trapasto telo mi jo vedno zagode ob nepravem času.« (Vidmar 1999: 109.)

Glavni razlog za Uršino bolezen je najbrž v tem, ker jo lastna mati ne sprejme takšna kot je. Dunja si želi prek Urše uresničiti svoje neizživete sanje: »Svet reflektorjev je čarovnija, ljubica. Samo poskusi. Enkrat naredi nekaj zame ... Zase ... naredi nekaj zase.« (Vidmar 1999: 38.) Tako Urša strada in izgublja kilograme, da bi bila Dunja ponosna nanjo. Vpraša jo celo, če jo bo potem imela rada, vendar Dunja odvihra. Čeprav ji ni odgovorila verbalno, ji je s tem dejanjem povedala vse. S tem, ko si Urša privoščiči požrtije kaznuje Dunjo, saj Dunja takrat ponori, Urša pa dobi pozornost, ki ji jo starša ne nudita. Urša o svojem stradanju ne govori. Prvič o tej temi spregovori z Žano, kasneje pa o tem odkrito govori šele v pogovoru z dr. Ponižem. Zanimivo je dejstvo, da je Urša strokovno pomoč poiskala sama. Kaj Urši dejansko pomeni hrana ugotovimo na terapiji. Hrana ji pomeni orožje. Po njenem mnenju je bilo Žanino orožje bruhanje, njeno pa je prenašanje: »Pred Dunjo ... Ali na skrivaj, ko me prizadene ... Ampak največkrat pred njo. Hrana je orožje ... Dela se, da se ji gabim in ... da ji je vseeno. V resnici pa se gloda, ker hoče, da sem suha ... In s tem prizadenem jaz njo ... Še

bolj.« (Vidmar 1999: 170.) Urši te terapije pomagajo, z dr. Ponižem s pogovorom iščeta izvor njene bolezni. Dr. Poniž ugotovi, da je glavni problem v odnosu mati-hči: »Urša, tvoja mati te je zaslužnija. S tem, ko ti je nehote obljubljala, da te bo vzljubila. Če boš takšna, kot želi.« (Vidmar 1999: 187.) Ko že upamo, da se bo začela zdraviti, se dokončno zlomi, ko Dunji predlaga, da bi se skupaj z njo udeležila terapije pri dr. Ponižu. Konec ni optimističen, saj Urša pristane v bolnišnici in čeprav se zdi, da pomoč sprejema, temu ni tako: »Ker vsi verjamejo, da sem ozdravljena. Vsi verjamejo vame. Samo zato, ker sem ostala živa. Nočem jim jemati upanja. Ampak globoko v sebi vem. En zdrs. In potem bom znova poskusil. Enkrat mi bo že uspelo.« (Vidmar 1999: 202.)

3.5. ŠUTERJI

Delo je izšlo v Zbirki Najst leta 2009 in se tako vsebinsko kot oblikovno razlikuje od ostalih prej obravnavanih del. Čeprav je tema podobna (bolezen) je predstavljena na drug način. Posebnost tega dela je predvsem v jeziku. Sedemnajstletni Torkar je po prometni nesreči pristal na invalidskem vozičku. Travma je bila tako huda, da je poleg realnega ustvaril še en paralelni svet, kjer ga invalidski voziček ne ovira. V tem novem svetu živi divje in razuzdano. Njegov edini stik z realnim življenjem je sestrična Smajli (kako ji je v resnici ime ne izvemo), ki zna z usti oponašati tolkala. Na terapiji spozna Šuterje – paraplegike, ki najraje šutajo (se zaletavajo z vozički in mečejo na koš).

3.5.1. INVALIDNOST

Stopnja, do katere telesna ali duševna okvara (izguba ali okvara sposobnosti) moti normalno delovanje in človeka spravi v neugoden položaj. Ravnanje in zdravljenje invalidnosti vključuje oceno specifične okvare, nudenje primernih pripomočkov, specifično pomoč pri šolanju in, če je potrebno, dolgotrajnejšo pomoč v ustreznem okolju. (Smith 1992: 396.) Torkar po prometni nesreči postane paraplegik. Za paraplegike je značilna slabotnost ali celo paraliza obeh nog, ki ju pogosto spremlja izguba občutka in nadzorovanja mokrenja. Paraplegija nastane zaradi živčne okvare v možganih ali hrbtnem mozgu. Vzrok je ponavadi nezgoda z motornim vozilom, športna poškodba ali strelna rana. Žrtev je med moškimi dvakrat toliko kot med ženskami. Najbolj pogosta pa je v starosti med 19. in 35. letom. (Smith 1992: 705.)

3.5.2. INVALIDNOST V MLADINSKEM DELU

V vseh prejšnjih delih, ki sem jih obravnavala je avtorica nazorno opisala bolezen, ki jo je imel glavni junak, vzrok zakaj je do nje prišlo, ali jo je mogoče ozdraviti in kakšni so procesi

zdravljenja. Po končanem branju smo dobili enake informacije, kot če bi odprli eno izmed zdravstvenih enciklopedij. V *Šuterjih* pa se že na začetku spremeni sam jezik pripovedi. Zakaj? Avtorica na to odgovori sama: »Če se vrnem k svojemu ustvarjanju: vloga jezikovnih sredstev je pri njem čedalje pomembnejša, počasi že ključna. Ne sprašujem se, kako nekatere jezikovne prvine, ki jih zadnje čase uvajam v svojih delih, učinkujejo na bralce, ker me preveč fascinirajo možnosti, ki mi jih nudi jezik kot orodje za kreiranje literarne stvarnosti.« (Vidmar 2008: 51.) Torkarja spoznamo prek njegovih monologov, sam dejansko skoraj nikoli ne spregovori z drugo literarno osebo. Določeni deli se v romanu večkrat ponovijo, hkrati pa je tudi zabrisana meja med realnostjo in nerealnostjo. Večkrat je bralec v dvomu ali se je nekaj sploh zgodilo ali je to le plod Torkarjeve domišljije. V trenutkih, ko se Torkar kriči je uporabljen sleng: »Hm. Medsezdi, da ne. Veš da sm ufazi zanikanja? Kapavem. Pejt, star te čaka.« (Vidmar 2009: 77.) Veliko je tudi posnemanja glasov. Ravno zaradi ponavljan določenih besed in ponavljajočih se monologov je resnično vsebino težko razbrati. V ospredju je bolj kot sama vsebina Torkovo doživljanje invalidnosti.

Torkar kljub temu, da še ni polnoleten in nima vozniškega izpita, sede vinjen za volan in povzroči prometno nesrečo. Njegovo dekle Nerida umre, sam pa preživi. Čeprav preživi, se nikakor ne more soočiti s posledicami neodgovornega ravnanja. Težave ima s sprejemanjem svojega telesa: »Živci im mišice skupaj delujejo kot pokvarjena centrifuga, zato se poščije. Ne mara več telesa, ki ga ima, če ga ne more nadzorovati z glavo, ki jo ima. V resnici ne spada več v to telo. Pokvarjeno je.« (Vidmar 2009: 61.) Glavni problem paraplegikov je da ne morejo nadzorovati urina. Odraščajočemu najstniku se to zdi sramotno: »Brigiti je zjutraj skoraj pljunil v faco, ko mu je med noge dala plenico.« (Vidmar 2009: 61.) Torkar po nesreči večino časa prespi. Spanec mu pomeni beg pred resničnostjo. O sebi ne govori več o prvi osebi ednine, pač pa v tretji osebi ednine. Sebe ne dojema več kot to sem jaz, ampak to je on. Čeprav hodi v zavod na rehabilitacijo je tam prisoten le fizično, psihično pa ne: »Hana ga s stranjo dlani narahlo tolče po zunanjih stegenskih mišicah. Temu reče perkusija. Dlani bi lahko mirno nadomestila s tračno žago za razrez hlodov. Pod njegovim pasom se začenja drug svet, v katerega nima vstopa.« (Vidmar 2009: 99.) Šele ko spozna Šuterje in njihovo dejavnost, ugotovi, da čeprav ne čuti nog so se mu okrepili drugi deli telesa, npr. roke in prsti na rokah. Tudi staršev ne spusti blizu, niti prijateljev. Kadarkoli ga mama želi objeti jo odrine stran. Velikokrat ji tudi zamaši stranišče in razmeče kopalnico, zakaj točno, še sam ne ve. Niti ni jasno ali to v resnici naredi ali si samo domišlja. Najbolj pa sovraži pokroviteljstvo: »Si si kaj naredil? Je vse v redu s tabo? Ne, ni uredu zmano, oče. Ne morm scat. Ne morm fukat. Ne

morm tečt. Ne morm žvet. Ne, nč ni uredu z mano. Dei mi use nazaj! A mi lohk daš? Ne morš?» (Vidmar 2009: 142.)

To pa ni bila Torkarjeva prva izkušnja s smrtjo. S prijateljem Artom sta večkrat izžiivala nesrečo, saj sta se za zabavo ulegla na tirnice in čakala, da pride vlak. Art nekega dne skupaj s skuterjem pristane na tirih: »Arta je. Ja. Povožu ga je. Okej. Porivu ga je pred sabo.« (Vidmar 2009: 132.) Torkar je tako izgubil najboljšega prijatelja in dekle, sam pa je ostal priklenjen na voziček. Art in Torkar sta se v starosti devetih let najraje igrala hendije. To besedo sta slišala od odraslih. O hendijih sta menila: »Ampak o njih pssst! Bili so iz neznanega dela kozmusa. Najprej sta mislila, da so iz pireja. K njim so sodili čudni pogledi čez ramo. Doumela sta, da se svet ne deli na cigane, Kitajce in Amerikanarje, ampak na hendje in nehendije.« (Vidmar 2009: 99.) Velikokrat sta se spraševala kako je biti hendikepiran. Zavezovala sta si oči, da bi »izkusila« slepoto ali s čepki v ušesih gluhoti. Vendar sta vsakič prišla do spoznanja, da ni hujšega, kot nezmožnost gibanja. Sedela sta po turško, da sta v nogah prekinila dovod krvi. Ko nog nista več čutila, sta se z zvijanjem in ščipanjem rešila začasne ohromelosti. Čeprav sta vedela, da se bo zmožnost kmalu vrnila, so bile tiste minute, ko nista mogla hoditi, neznosne. Torkar ugotovi, da je zmagal za vse življenje, saj bo ostal – hendi 4ever.

Kljub težki tematiki konec ostaja odprt, vendar pozitivno naravnano. Ne vemo kako bo potekalo njegovo življenje naprej, vemo le to, da bo vztrajal pri košarki. Zadnje strani knjige opisujejo njegovo druženje s šuterji. Čeprav z vozičkom velikokrat tudi pade, pravi: »Kreši se bolečina, ampak fizična bolečina je igračka proti vsemu, česar se moram osvoboditi.« (Vidmar 2009: 197.)

4. ZAKLJUČEK

Čeprav so vse knjige, ki sem jih obravnavala, namenjene bralcu, ki začenja svoje osnovnošolko izobraževanje oziroma bralcu na prehodu med osnovnošolskim in srednješolskim obdobjem je avtorica vse bolezni, ki jih obravnava, opisala zelo nazorno. Avtorica teme ne olepšuje, saj natančno prikaže prve znake, simptome, posledice in zdravljenje bolezni. Družba, v kateri posameznik živi, je do drugačnih zelo kruta in tudi na to avtorica ne pozabi. *Matic v bolnišnici* (2004) in *Moja Nina* (2004) sta namenjena otrokom v zgodnjem osnovnošolskem obdobju, zato so v knjigah prisotne tudi ilustracije, in sicer je za delo *Matic v bolnišnici* ilustracije prispevala Katra Štrukelj, za delo *Moja Nina* pa Matjaž Schmidt. V prvi knjigi *Matic v bolnišnici* je avtorica opozorila, da je odhod v bolnišnico za otroka lahko zelo stresen dogodek, vendar ne toliko zaradi operacije same, pač pa zaradi tega, ker je otrok prvič odtujen od staršev in prijateljev. Bolnišnica je v tem delu prikazana zelo pozitivno, prav tako bolnišnično osebje. Avtorici je na tem mestu zelo dobro uspelo upodobiti nujnost operacije s stražarji (mandlji) v ustih, ki otroka varujejo. Ker stražarji ne opravljajo funkcije več dovolj dobro, mora otrok na operacijo. Sporočilo na koncu je jasno: nobena izkušnja ni tako travmatična, kot se zdi na začetku, če imamo ob sebi prijatelje. Downov sindrom je ena izmed najtežjih bolezni, ki lahko prizadene otroka in njegovo družino. *Moja Nina* je knjiga o medsebojni ljubezni med bratom in sestro, ki boleha za Downovim sindromom. Avtorica natančno popiše bolezen, vendar si bralec v teh letih vseeno težko predstavlja, da ima Nina navpično očesno gubo in da ima med očmi širši razmik, zato ilustracije Matjaža Schmidta Nino še bolje predstavijo. Simbol vlaka opredeljuje vse kar Nina ni in vse kar si Nina želi biti. Tim na koncu ugotovi, da z Nino nista enaka in da bo nanjo moral še bolj paziti. Avtorica poleg dvoličnosti družbe, ki si pred drugačnostjo zatiska oči ali pa drugačnosti sploh ne sprejema opozarja tudi na preveliko pokroviteljstvo s strani staršev. Starši želijo bolne otroke obvarovati, s tem pa jim odvzamejo možnost, da bi izkusili življenje. Če se zdi na začetku, da delo *Punce za znoret* opozarja samo na problem medvrstniškega nasilja, temu ni tako. Zgodba se vrti okoli Arkade, ki želi škodovati hendikepiranemu Jurčku. Ob pozornem branju pa ugotovimo, da ima Arkadino nasilje neke vzrok. Vzrok bi bil lahko hiperaktivnost. Arkado so izobraževalni sistemi napačno obravnavali, saj vzrokov za njeno vedenje niso iskali v bolezni, pač pa so jo zgolj označili za problematično. Avtorica je na tem mestu podala kritiko na nestrokovnost izobraževalnih ustanov. Jurček in Arkada imata tako veliko skupnih točk, saj sta vsak na svoj način nerazumljena. Hrepenenje po vitkem telesu lahko pripelje do različnih motenj hranjenja.

Različne motnje hranjenja so tako glavna tema *Debeluške*. Zaradi materinega hrepenenja po osvojenem lepotnem naslovu, se Urša poslužuje različnih tehnik hujšanja. V *Debeluški* so tako predstavljene vse 3 motnje hranjenja, anoreksija, bulimija in kompulzivno prenajedanje. Kljub temu, da zaradi hujšanja skoraj umre, tistega kar si najbolj želi vseeno ne dobi – materine ljubezni. Objestna vožnja pod vplivom alkohola privede do invalidnosti. Torkar v delu *Šuterji* postane paraplegik. Poseben učinek avtorica doseže z notranjimi monologi, s ponavljanjem in posnemanjem glasov. Torkar se nikakor ne more sprijazniti z izgubo nog, smrtjo prijatelja in dekleta. Svetla točka so šuterji, ki najraje šutajo – mečejo na koš in se zaletavajo z vozički. Vseh pet mladinskih del se po opisu bolezni lahko kosajo s katerokoli medicinsko enciklopedijo.

5. POVZETEK

Prvo knjigo z bolezensko tematiko je Janja Vidmar napisala že leta 1999. *Debeluška* z motnjami hranjenja bo v družbi, kjer je le suho dekle lepo dekle, ostala aktualna še zelo dolgo. Da je avtorica veliko razmišljala o bolezni in o tem, kako bi to tematiko približala mlademu bralcu, govori dejstvo, da so bila kar tri obravnava dela napisana skoraj v istem časovnem obdobju. *Punce za znoret* je avtorica napisala leta 2003, deli *Moja Nina* in *Matic v bolnišnici* pa leta 2004. *Matic v bolnišnici* je lep prikaz otroka, ki se boji bolnišnice, ker ga je strah, da bo ostal sam. O Downovem sindromu je še vedno zelo malo napisanega, zato je delo *Moja Nina* zelo lep prikaz življenja z nekom, ki boleha za to boleznijo. V *Puncah za znoret* je prikazana napačna obravnava otrok s posebnimi potrebami. *Šuterji* pa govorijo o tem, kako težko je sprejeti sebe in svojo bolezen.

6. VIRI

Janja Vidmar: *Debeluška*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999.

Janja Vidmar: *Matic v bolnišnici*. Ljubljana: Karantanija, 2004.

Janja Vidmar: *Moja Nina*. Ljubljana: Mladika, 2004.

Janja Vidmar: *Punce za znoret*. Ljubljana: Karantanija, 2003.

Janja Vidmar: *Šuterji*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2009.

7. LITERATURA

Alison Eivors: *Lačni razumevanja: priročnik, ki naj mladim pomaga razumeti in premagati anoreksijo nervozo*. Maribor: Obzorja, 2007.

Cora Halder: *Otrok z Downovim sindromom v redni osnovni šoli*. Ljubljana: Zveza Sožitje – zveza društev za pomoč osebam z motnjami v duševnem razvoju Slovenije, 2008.

Dragica Haramija: *Sedem pisav: opusi sedmih sodobnih slovenskih mladinskih pisateljev*. Maribor: Mariborska knjižnica, revija Otrok in knjiga: Pedagoška fakulteta, 2009.

Dragica Haramija: *Sodobni slovenski socialno-psihološki mladinski roman*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofska fakultete, 2010.

Dragica Haramija: *Žanri slovenskega mladinskega realističnega romana*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2003.

Dragica Haramija: *Pregled sodobne slovenske mladinske proze*. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, 2005.

Marjana Kobe: *Pogledi na mladinsko književnost*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1987.

Tony Smith: *Družinska zdravstvena enciklopedija*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1992.

Andreja Švab: *Ko hrana ni več »hrana« (predstavitev vizije skupin za (samo)pomoč pri motnjah hranjenja)*. Ljubljana: ŠOU, 1998.

Izjava o avtorstvu

Izjavljam, da je diplomsko delo v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura navedi v skladu z mednarodnimi standardi in veljavno zakonodajo.

Ljubljana, 30. 9. 2012

Ana Sodnik